

Bősze Péter

Ez is, az is

Hozzászólók: Berényi Mihály, Emődy Levente, Fóris Ágota, Gaál Csaba, Keszler Borbála, Kovács Éva, Ludányi Zsófia, Mártonfi Attila, Ongrádi József, Prószéky Gábor, Siptár Péter, Szabó T. Attila, Varga Éva Katalin, Vincze Judit

EBOLA-VÍRUS VAGY EBOLAVÍRUS?

Siptár Péter, az orvosi helyesírási könyv egyik bírálójaként, felvetette: Ebola-vírus: igaz, hogy eredetileg az Ebola folyóról nevezték el, de hát a betegséget magát nem ebolának hívják? Ezért nem lenne jobb az *ebolajárvány*, *ebolafertőzés*, *ebolavírus* stb. írásmód?

Tehát a földrajzi név köznévé válik, mert nem az eredeti jelentésében használjuk (*ebolavírus*, *marburgvírus*). A kéttagú földrajzi neveknél már bonyolultabb a helyzet: edgehillvírus vagy edge-hillvírus vagy edge-hill-vírus.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály

Ezekkel az elvekkel egyetértek most is, de az idő múlik, mire a *Magyar orvosi nyelv c.* könyv megjelenik, a köznyelv változást kívánhat. A személynevek esetében még nem (Epstein-Barr), a földrajzi közneveknél igen.

Ki dönti el a köznévvé válást? Kétségtelen, hogy a napilapokban ebolának nevezzük/írjuk a betegséget, ebolás a beteg, akkor az okozója is legyen az ebolavírus. Tőlem lehetne a többi is kisbetűs, hogy minél kevesebb kivétel legyen, idővel még a szinte szentségtörő edgehillvírust is elfogadnám (edgehilles a beteg). Megjegyzem, hogy az angol vírusnevekben mindig megmarad az Ebola nagy kezdőbetűje, kötőjelet sem használnak (Ebola virus disease).

Emődy Levente

Amikor az orvostudományi egyetemen a mikrobiológia tantárgyat tanultam, a mikroorganizmusok rendszertani nevei, így a vírusnevek is a Linné-féle binominális nevezéktan sza-

bályait követték, a tankönyvek címszavaiban is mindig úgy szerepeltek. Tudományos közleményekben pedig elengedhetetlen feltétel volt az adott mikroorganizmus teljes rendszertani nevének használata legalább akkor, amikor a szövegben először utaltak rá. A későbbi szövegrészekben már a mikroorganizmus szakmai szóhasználatban elfogadott gyakorlatiasabb neve is szerepelhetett. Ennek talán legjellemzőbb példája a baktériumok esetében a *Streptococcus pneumoniae* és *pneumococcus* megnevezés használata ugyanazon közleményben. Ez a gyakorlat a baktériumok esetében a mai napig jellemző, de a vírusok esetében gyökeres változás történt. A vírusfajok neveiben általában az okozott betegség vagy egy földrajzi hely neve jelenik meg, amelyet a *virus* szó követ. Így lett például a *Poxvirus hominis*-ből *Variola virus*. Még bonyolultabb az influenzavírusok esete. Itt az *Orthomyxovirus influenzae* három típusából három különálló nemet képeztek *Influenza virus A, B és C* névvel, amelyen belül az alfajok az *Influenza A, B és C virus* neveket kapták.

Mielőtt rátérnék a hozzászólás filovírusokkal kapcsolatos részére, talán ennyi is elég annak bemutatására, hogy a vírusok nevezéktana mennyire bonyolult, és szerintem nem is minden szempontból ésszerűen felépített rendszert képez. Talán ez a bonyolultság még inkább érvényes magára a filovírus-beosztásra. Legalább is ez tűnik ki a filovírusok körébe tartozó Ebolavirus-nemzetség (genus) fajainak (species) alább bemutatott rendszertani beosztásából.

Rend	Mononegavirales
Család	Filoviridae
Nemzetség	Ebolavirus
Faj 1	Tai Forest ebolavirus Virus: Tai Forest virus (TAFV)
Faj 2	Reston ebolavirus Virus: Reston virus (RESTV)
Faj 3	Sudan ebolavirus Virus: Sudan virus (SUDV)
Faj 4	Zaire ebolavirus Virus: Ebola virus (EBOV)
Faj 5	Bundibugyo ebolavirus Virus: Bundibugyo virus (BDBV)

Érdekes, hogy a hagyományos sorrenddel ellentétben itt a teljes nevet együttesen adó nemzetség és faj megjelölésben – Linné rendszerével ellentétben – a faj neve került előre, azt a nemzetség név kis kezdőbetűvel követi. Ugyanakkor a faj elkülönítő neve az első helyen automatikusan nagy kezdőbetűvel szerepel. A szokványos második helyen a nemzetség nevét csak akkor kellene nagybetűvel kezdeni, ha tulajdonnév lenne. Amennyiben csak a nemzetség szintet kívánjuk említeni, az Ebolavirus írásmód felel meg a fenti rendszernek kívánalmaknak. Ha „ebolavirus”-t írunk, ami a fajnév második, nem a jelleg meghatározó része, akkor éppen az nem derül ki, hogy melyik fajra gondolunk. A fajt képviselő (pl. Sudan vírus) neve alapján pedig, a legszűkebb szakmai közösség kivételével nem gondolnánk az Ebolavirus nemzetségbe tartozó vírusra. A Tai Forest ebolavirus eredeti neve Cote (sic) d’Ivoire ebolavirus volt, mivel Elefántcsontpart államban izolálták. Az eredeti név hibás írása az országra nézve sértő, míg a jelenlegi név alapján a nem szakember olvasó a vírust felületes olvasással inkább Thaifölddel, mint Elefántcsontparttal hozza összefüggésbe. Az Ebola vagy ebola szó alkalmazása magára a betegségre ember esetében nem lehet teljes érvényű, mert nem minden faj okoz emberi betegséget. A Reston ebolavirus faj képtviselői emberben például csak tünetmentes hordozást váltanak ki. Másrészt klinikailag egymástól el nem különíthető vérzéses lázat más nemzetségbe tartozó vírusok is okozhatnak, vagyis a kórokozó csak virológiai diagnózissal azonosítható. Az okozott tünetek megkülönböztethetlensége miatt a klinikai használatban az Ebola–Marburg-láz megnevezéssel is találkozhatunk, mivel csak laboratóriumi vizsgálattal tisztázható, hogy adott esetben a két nemzetség közül melyikbe tartozó, és azon belül melyik faj képviselője okozta a betegséget. A Linné-féle nevezéktan hűségese követése esetén például nem Sudan ebolavirus, hanem a *Streptomyces sudanensis* baktérium mintájára Ebolavirus sudanensis lenne a helyes forma, a nemzetség nevét nagy kezdőbetűvel, a faj melléknemesített alakját pedig kis kezdőbetűvel írva. Egyébként az említett baktérium neve nagy hatásmutatójú (3,948) folyóiratban megjelent közleményben a fenti módon és *Streptomyces sudaniensis* formában is szerepel. A Kuhn által irányított nagy létszámú szakértői közösség által írt közleményben az Ebola, Ebola vírus és ebolavirus szavak egyaránt kulcsszóként megjelölve szerepelnek, ami a nevezéktan helyes alkalmazását még tovább nehezíti.

A Racaniello által kezdeményezett magas színvonalú szakmai vita az Ebola vírus megfogalmazás mellett tört lánzdás. Maga Racaniello megemlíti, hogy egy közleménye esetében a szerkesztő az ebolavirus formát minden esetben Ebola vírus formára javította. Az Egészségügyi Világszervezet, az amerikai Centers for Disease Control and Prevention, valamint számos további szakmai fórum kiadványaiban szerepel az Ebola fertőzés, Ebola betegség, Ebola járvány, Ebola eset, Ebola helyzet, Ebola halálozás, Ebola túlélő, Ebola munkás és Ebola nővér kifejezés. Az Ebola szót, akármilyen összefüggésben szerepel, mindig nagy kezdőbetűvel írják. Azt meg

kell jegyezni, hogy magának a betegségnek az „ebola” szó kisbetűs kezdetű alakjával történő megnevezésétől személy szerint ugyanúgy idegenkedem, mint ha a pajzsmirigy túlműködésének megjelölésére egyszerűen a kis kezdőbetűs „basedow”, vagy „graves” szavakat használnánk a kór vagy betegség kiegészítő szavak nélkül.

Idézet az Országos Epidemiológiai Központ (OEK) tájékoztató anyagából: „Az Ebola-vírus okozza az Ebola-lázat (korábbi neve Ebola vérzéses láz)”. Az idézet jelzi, hogy jelenleg a nagykezdőbetűs és a magyar helyesírás szabályainak megfelelő kötőjeles formát használják, de a megjegyzés szerint korábban a kötőjel nélküli formát alkalmazták. A fentiekből kitűnik, hogy még szigorúan szakmai fórumok és közlemények esetében is mennyire nem egységes az ide vonatkozó írásmód, hiszen a különböző folyóiratok hozzáértőnek tartott szerkesztői sem ugyanazt az írásmódot követelik meg. A tájékoztató jellegű magyar nyelvű kiadványokban nyilvánvalóan a nyelvünk helyesírási szabályainak megfelelő forma az irányadó, amint azt az OEK nyomtatványban alkalmazott írásmód is jelzi.

IRODALOM

1. Az Országos Epidemiológiai Központ tájékoztatója a nyugat-afrikai Ebola-láz-járványról OEK honlap, 2014. április: <http://www.oek.hu/oek.web?nid=1187&pid=1>
2. Bausch D *Ebola Then and Now* WHO News, 12 January, 2016. Filoviridae: https://talk.ictvonline.org/ictv-reports/ictv_9th.../filoviridae
3. Fahal A, Mahgoub, S, Hassan A, Abdel-Rahman ME *Mycetoma in the Sudan: An Update from the Mycetoma Research Centre, University of Khartoum* Sudan PLoS Negl Trop Dis 2015;9(3): e0003679.
4. International Committee on Taxonomy of Viruses (ICTV)
5. Kuhn JH, et al. *Nomenclature- and Database-Compatible Names for the Two Ebola Virus Variants that Emerged in Guinea and the Democratic Republic of the Congo in 2014* Viruses 2014;6:4760–99.
6. Kuhn JH *Proposal for a revised taxonomy of the family Filoviridae: classification, names of taxa and viruses, and virus abbreviations* Arch Virol 2010;155(12):2083–103.
7. Racaniello V *Is it Ebolavirus or Ebola virus?* Virology Blog virology@virology.ws

Ludányi Zsófia

Bizonyos tulajdonnevek – főként személynevek, márkanévek, illetve földrajzi nevek – gyakran válnak közszóvá. A köznévvé válást az jelzi, hogy az eredeti nagy kezdőbetűből kisbetű lesz. A földrajzi nevek többnyire az adott új fogalom származási helyére utalnak. Például: *gallium* (Gallia nevéből), *dzsörzé* (Jersey-sziget nevéből), *havanna* (macskafajta, Havanna nevéből) stb. (1). Ide sorolható az *Ebola-vírus ~ ebolavirus* is.

A köznevesülés lassú folyamat. Hogy mikortól tekinthetjük közszóvá az adott tulajdonnevet, abban a nagy mennyiségű szöveget tartalmazó adatbázisok segíthetnek. Rákerestem a kisbetűs és a nagybetűs *ebola ~ Ebola* (illetve toldalékolt

alakjaiknak) előfordulásaira a *Magyar nemzeti szövegtár*-ban: az *Ebola* alakra 222 találatot, az *ebolára* 168 találatot ad a kereső. Néhány adatolt írásmódú előfordulás a szövegtárból:

- (1) Lesz oltás az ebola ellen?
- (2) Terjed az ebola Nyugat-Afrikában.
- (3) Némelyik - mint az Ebola vagy a Marburg - meglehetősen gyorsan végez [...]
- (4) a HIV vírusnál is alattomosabb parazita, az Ebola

Láthatjuk, hogy az (1, 2) példában az *ebola* a betegséget jelenti, míg a (3, 4)-nél a vírusra utal a nagy kezdőbetűs *Ebola*. Hogy ez a kettősség mennyire érvényesül az írásgyakorlatban, ahhoz természetesen az összes találatot át kellene tekinteni, amit én most nem tettem meg.

Az mindenesetre látszik, hogy a nagy kezdőbetűs írásmódra több találatot ad a szövegtár, de a különbség nem túl nagy, vagyis valóban arról van szó, hogy az *ebola* 'a betegség/vírus neve' elindult a közszóvá válás útján. Hogy a tudományos szaknyelvben mi a vírus okozta betegségnek a hivatalos neve, azt nem tudom, azt viszont megerősítem, hogy a köznyelvben a betegség neve valóban *ebola*, így a kis kezdőbetűs írásmód is védhető: *ebolajárvány*, *ebolafertőzés* stb. Ennek kimondásához természetesen közös megegyezés, állásfoglalás szükséges.

A *Marburg-vírus* esete már kétségesebb: a szövegtár csak 2 találatot ad a kis kezdőbetűs *marburg* alakra ('a betegség neve' jelentésben), ott tehát nem merül fel a közszóvá válás kérdése olyan erősen, mint az *ebola* esetén. Ezért nem is javasolom a *marburg*, *marburgvírus* stb. írásmódot.

Az *Edge Hill-vírus* esetén egyértelműen nem beszélhetünk közszóvá válásról (a köznyelvben jóval kevésbé ismert, mint az *Ebola* ~ *ebola*), így ott a nagy kezdőbetűs írásmód javasolt.

Összefoglalva tehát: az adatok alapján a közszóvá válás útján az *ebola* vírusa indult el, ott – szakmai közmegegyezés után – elfogadható a kis kezdőbetűs írásmód.

IRODALOM

1. Laczkó Krisztina, Mártonfi Attila *Helyesírás* Budapest, Osiris Kiadó 2004:209–210.

Mártonfi Attila

Szerintem az Ebola-vírus vs. ebolavírus kérdése eldönthetetlen, hiszen mindkét magyarázat elfogadható. Vannak ilyen esetek a helyesírásban, és ekkor az egyszerűség elvére érdemes támaszkodni, tehát eldönthetetlen esetekben mindig az egyszerűbb írásképet célszerű választani. Jelen esetben ez az

ebolavírus. Az Edge Hill-vírus esetében a kisbetűs írásmód annyira zavaros lenne (a három javaslat mellé még említéném az edge hill vírust mint lehetőséget, hiszen az edge és a hill egybeírása – akár teljesen, akár kötőjellel – legalábbis aggályos, ha viszont kisbetűs az idegen kifejezés, akkor már külön kell írni az utótagot is), hogy a józan ész az Edge Hill-vírus írásmódot mutatja egyszerűbbnek.

Ongrádi József

A kötőjeles írásmód terjedt el azon vírusok nevének írásában, amikor is valamilyen személy vagy hely neve szerepel a mikroba nevében: Marek-vírus, Marburg-vírus, Ebola-vírus lenne a célszerű.

ÖSSZEGZÉS (Bősze Péter)

Az *Ebola* + *vírus* összetételnél a földrajzi előtag a köznevelés folyamatában van. Idő kérdése, hogy mikor válik azzá, amit egyébként nehéz eldönteni, mert nem húzható tényszerű határ a köznevelés folyamatában. Úgy érzem, nem elrugaskodott álláspont a köznévi írásmód ajánlása; tehát *ebolavírus*.

SZÉLJEGYZET EGY TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNY MEGHÍVÓJÁRA

Bősze Péter

A Magyar Tudományos Akadémián rendezték meg a *Terminológia-stratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* című jelentős tudományos ülést, rangos előadók közreműködésével. Tünődtem, hogy mit jelent pontosan a *terminológia-stratégia*.

■ TERMINOLÓGIA, NÓMENKLATÚRA

Tolcsvai Nagy Gábor (4) *Idegen szavak szótárában* ez olvasható:

terminológia	„valamely tudományág vagy szakma szaknevezeteinek összessége”
nómenklatúra	„1. <i>tud.</i> nevezéktan, valamely tudomány, főképp természettudomány nemzetközileg szabályozott rendszere 2. <i>tud.</i> valamely tudományág fogalomkészletének, szakkifejezéseinek gyűjteménye 3. névmutató, szójegyzék...”
terminus	fogalom (következtetés ítélet elemeként)
terminus technicus	„szakszó, szakkifejezés, valamely szakmában vagy tudományban meghatározott formával és jelentéssel ellátott nyelvi kifejezés”
nomen	név, személynév

A *nómenklatúra* 2. meghatározása voltaképpen egyezik a *terminológia* meghatározásával; mindkettő a szakkifejezések tára. Ebben az értelemben a kettő között nincs különbség. Márpedig az idegen szavak használata melletti érvelés legfontosabb szempontja, hogy az idegen kifejezés pontosan fejezi ki a fogalmat.

Bakos Ferenc (1) így fogalmazott:

terminológia	„szakszókincs; valamely szakterület általánosan ismert és a köznyelvhez is közel álló szavainak összessége”
nómenklatúra	1. „valamely tudományban, szakterületen használt szakkifejezések összessége 2. nemzetközileg elfogadott, egyértelmű szabályokra alapított elnevezési rendszer (különösen a kémiában, az állat- és növénytanban), nevezéktan”

Dorland's Illustrated Medical Dictionary (2)

nomenclature	„classified system of names, as of anatomical structures, organisms, etc.”
terminology	1. „the vocabulary of an art or science” (magyarul: nevezetékészlet) 2. „the science which deals with the investigation, arrangement, and construction of terms” (magyarul: a szaknevezetekkel foglalkozó tudomány)

Oxford Dictionary (3)

nomenclature	„a system of naming things, especially in a branch of science”
terminology	„a set of technical words or expressions used in particular subject: medical terminology 2. words used with particular meanings”

Az angol orvosi szótár határozottabb különbséget tesz a két fogalom jelentésében. A *nómenklatúra* a szaknevek, elnevezések rendszere, tára – magyarul nevezéktár. A *terminológia* a szakkifejezések megfogalmazásának, rendszerezésének tudománya, amely magában foglalja a szakneveket is – magyarul nevezéktan.

Az általános angol szótár meghatározásában inkább fordított a jelentés.

IRODALOM

1. Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések szótára* Budapest, Akadémiai Kiadó 2007.
2. *Dorland's Illustrated Medical Dictionary* Saunders, Elsevier 31st ed. 2007.
3. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* Oxford University Press 8st ed. 2010.
4. Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára* Budapest, Osiris Kiadó 2007.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály

nómenklatúra: nevezéktan

terminológia: szakszógyűjtemény

Fóris Ágota

Én a *terminológia* és *nómenklatúra* szavakat használom, ez utóbbinak van magyar megfelelője: *nevezéktan*. Mindhárom szót a magyar szakszókincs részének tartom (az utóbbi kettőt szinonimaként kezeltem). A terminológia alapegysége a *terminus*, a nómenklatúráé pedig a *név* (*nómen*). A terminológia és a nómenklatúra lényeges megkülönböztető jegye az, hogy a terminusok általános fogalmakat jelölnek meg, a nevek pedig konkrét egyedeket.

Mindkét szó többjelenésű. A *Terminology* című nemzetközi folyóiratban 1997-ben megjelent *Glossary of terms used in terminology* meghatározása alapján a terminológia szó három jelentését különböztetjük meg egymástól:

- terminusok, fogalmak és azok viszonyának vizsgálata,
- terminusok gyűjtésére, leírására, bemutatására alkalmazott eljárások és módszerek összessége,
- egy meghatározott tárgykör szókincse (1).

A *nómenklatúra* szintén többjelentésű szó:

- az egyes tudomány- és szakterületek és a kereskedelem neveinek, egyedeinek (és ezek fajainak, csoportjainak) megnevezésére, rendszerbe foglalására való eljárások és módszerek összessége,
- egyes tudományterületeken, szakterületeken, kereskedelemben használatos nevek (nómenek) jegyzéke.

A nómenklatúra esetében általában nemzetközileg szabályozott névrendszerekről van szó, legnagyobb szerepük a kémiában, a biológiában, az ásványtanban és a kereskedelemben (vámáruosztályok, statisztikai osztályozások) van. A kémiai elnevezések (elemek, vegyületek, gyógyszernevek) nemzetközileg szabályozott rendszerek, szabványosításukat az IUPAC szervezete végzi. Honlapjuk szerint (<https://iupac.org/>) a kémiai terminológiával, nómenklatúrával, szimbólumokkal és ezek szabványosításával foglalkoznak. A nemzeti elnevezések sokszor megegyeznek a nemzetközikkal, más esetekben az adott nyelv és tudományterület szabályainak megfelelően alkotnak neveket, ezek a nemzetközi névrendszereknek megfelelően készülnek. A biológiában az élővilág osztályzásának alapja a Linné által kidolgozott binominális nómenklatúra (2).

A *terminológia* és a *nómenklatúra* nemzetközi szavaknak tekinthetők, már a XIX. században használták ezeket a magyar nyelvben, Kovalovszky (3) pedig 1955-ben megjelent művében a következőképpen fogalmazta meg a terminológia és a nómenklatúra megkülönböztetésének kérdését:

„A természettudományok műnyelvének leglényegesebb közös saját-sága az, hogy a legfontosabb tudományágakban (állattan, növénytan, vegytan, ásványtan, földtan, kristálytan, kisebb mértékben az orvostudomány stb.) külön kell választanunk az általános szakmai fogalmak, jelenségek, jellemző vonások, ismertető jegyek, alkotórészek stb. megnevezésére használt többé-kevésbé zárt, ún. *terminológiát* és az egyes tudományterületek sajátos tárgyainak, ezek fajainak, csoportjainak megnevezésére, rendszerbe foglalására való ún. *nómenklatúrát*, amely új fajok keletkezésével, felfedezésével, keveredés, kombináció, összetétel folytán egyre bővíthet (főleg az állat- és növénytanban és a kémiában). E kettősség összekeverése okozta a legtöbb zavart, vitát és nehézséget a műnyelvek kialakulása során. A tudós latin nyelvből való kibontakozáskor a nemzeti nyelven újjászülető tudományok ugyanis aránylag könnyen megalkothatták saját, nemzeti terminológiájukat, a szükséges kifejezéseknek aránylag nem nagy számát, a köznyelv alapján. A nómenklatúra teljessége azonban óriási tömegű új név teremtését, valósággal kitalálását tenné szükségessé.”

Az azonosíthatóság miatt a *terminológia* és a *nómenklatúra* magyar nyelven való használatát támogatom.

IRODALOM

1. de Bessé Bruno, Nkwenti-Azeh Blaise, Sager Juan C. *Glossary of terms used in terminology* Terminology 1997;4/1:117–56.
2. Fóris Ágota *Hat terminológia lecke* Pécs, Lexikográfia Kiadó 2005:31–32. <http://mek.oszk.hu/09200/09278/>
3. Kovalovszky Miklós *Tudományos nyelvünk alakulása* In: Pais Dezső (szerk.) *Nyelvünk a reformkorban* Budapest, Akadémiai Kiadó 1955:227–312.

Gaál Csaba

A *terminológia* a szakszókincssel foglalkozó alkalmazott nyelvészeti ág: a fogalmi rendszerhez illeszkedő meghatározásokat és azok rendszerét vizsgálja. Az orvosi szakszókincs többnyire görög és latin alapszókincsből ered, ehhez egy évszázada társult az angol. A *stratégia* a cselekvések hosszabb távú terve egy bizonyos cél elérése érdekében. A *szaknyelv* kutatás a szaknyelveket (szakszókincset, grammatikai szerkezeteket, stílust stb.) főként nyelvészeti megközelítéssel elemzi.

A szókincs nem egységesített, ezért a terminológus feladata a szakszókincs összegyűjtése, kidolgozása, rendszerezése, rögzítése és közzététele. Ehhez az érintett területen elsősorban mély szakmai ismeretekre, de alapvető nyelvészeti tájékozottságra is szükség van. Zavar akkor lép fel, ha a különböző dolgokat ugyanúgy nevezzük meg, vagy ha ugyanannak a fogalomnak eltérő értelmet tulajdonítunk. Ezért elengedhetetlen, hogy a szakszó és a mögötte lévő fogalom szoros egységet képezzen. A terminológia azt vizsgálja, *melyik szakterületen milyen értelemben használnak egy szót*. Ezen túlmenően a *különböző nyelvekben* ugyanazon szakmában is más lehet az értelmezés. Legjobb példa erre az „*evidencia*” használata a bizonyítékokon alapuló orvossal kapcsolatban. Néhányan szolgáljanak átveszik a szót az

angolból (*evidence based medicine*), melynek jelentése a magyarban (és a németben sem) azonos az angollal, ahol ez bizonyítékot jelent. Nyelvünkben viszont, ami „*evidens*” az nyilvánvaló, magától értetődő, vagyis nem szorul bizonyításra. A helyes fordítás tehát: bizonyítékokon alapuló orvoslás. Ehelyett pl. az egyik sebészeti közleményben ez olvasható: *evidencián alapuló terápiás módozatok*; az *evidencián alapuló orvoslás*. Joggal vethető fel: ha ennyire „*evidens*” a kérdés, akkor minek írni róla? Ezzel szemben a szerző arra gondolt, hogy a vizsgált felvetés nem magától értetődő ugyan, de bizonyítékokon nyugszik. Tanulság: aki fordít, az számos terminológiai problémával szembesül: jól kell tehát ismernie az idegen nyelvet és az ott alkalmazott szakkifejezést, és jól kell ismernie az anyanyelvét is, hogy a hazai szövegkörnyezetbe illő fordítást találjon.

Prószék Gábor

Szerintem pontos megfelelő egyikre sincs. Bizonyos szempontból sokszor *szaknyelvi kutatásnak* mondjuk a *terminológiát* vagy *szakszavaknak* a *terminusokat*, de a *terminológiára* nem tudok mást. A *nómenklatúra* hasonlóan nehéz, mert a *nevezéktan* meglehetősen erőltetett és régies. Nem erőltetném a magyarításukat.

terminológia	tudományterület, mely egy nyelv olyan kifejezéseinek pontos kialakításával foglalkozik, melyekkel az egyes szakterületek szakemberei mind szakmai, mind nyelvi szempontból megfelelően meg tudják nevezni az adott szakterület fogalmait, entitásait és a köztük levő kapcsolatokat
nómenklatúra	azoknak a nyelvi elemeknek és használati szabályaiknak a halmaza, melyekkel egy adott szakterület szakkifejezéseit kialakítják

Szabó T. Attila

nómenklatúra	nevezéktan (botanikában ez hivatalos)
terminológia	szaknyelv? szaknyelvtudomány?

Levéltáramat építve utána néztem még, hogy mit jelent a *terminology* magyarul. A világhálón a következőket találtam: fogalommeghatározás, nevezéktan, szakmai nyelv, szaknyelv, szakszókincs, terminológia.

ÖSSZEGEZÉS (Böszö Péter)

A *terminológia* és a *nómenklatúra* jelentését egyszerűsítve a következőképpen fogalmazhatjuk meg:

- A *nómenklatúra* a szakkifejezések létrehozásának, pontosításának (elnevezés, tartalmi meghatározás), írásának és rendszerezésének a tana, mely általában nemzetközi. Például a vegyületek, elemek neveinek rendszerezése, írásmódja, avagy a mikrobák rendszertana (*binominális nómenklatúra*). Magyarul *nevezéktan*, például *kettős nevezéktan*.

- A *terminológia* a szakkifejezések összessége; a nevezéktan (nómenklatúra), rendszerint nemzetközi bizottságok által megalkotott, meghatározott, szükség esetén rendszerbe foglalt szakkifejezésekkel foglalkozó tan. A szakkifejezéseket gyűjti, csoportosítja, alkalmazásuk és egymáshoz való viszonyát vizsgálja. Magyarul *szakszótan* lehetne a neve.

Tudatában vagyok, hogy a terminológia, nómenklatúra elnevezések már olyan mélyen gyökereznek a nyelvhasználatban, hogy felváltásuk a magyarokkal nem sok sikerrel kecsegtet. Ám ha nem teremtyük meg a magyar megfelelőiket, esélyt sem adunk rá.

HOZZÁSZÓLÁSOK AZ ÖSSZEGZÉSHEZ

Berényi Mihály

Egyetértek azokkal, akik e két szót nemzetközinek és egyúttal magyarnak tekintik, és elkésettnek vélik a magyarításukat. Szükségünk van mind a kettőre, de ne kavarjuk össze ezeket is úgy, ahogy pl. a vulgárist és triviálist, mert más jelentenek. Miután a *Terminológia-stratégiai kihívások ...c.* ülés már lezajlott, kíváncsi volnék, milyen kihívásokat találtak az előadók.

Fóris Ágota

Véleményem szerint az összegzés kissé összemosza a nómenklatúra és a terminológia jelentését. Továbbá megjelenik egy új szó a definícióban: a „szakkifejezés”. Itt pedig rögtön felmerül bennem néhány kérdés: A „szakkifejezés” itt mit foglal magában, mit jelent pontosan? Ernyőterminus, amelybe a szavak, a többtagú kifejezések és a nevek is beletartoznak? Vagy csak a többtagú nyelvi kifejezésekre vonatkozik? Vagy a fogalomjelölő szavakat és az egyedeket jelölő szavakat is beértjük?

A nómenklatúra egyértelműen a (szak)nevekkel foglalkozik, de ezeknek a neveknek a jelölői nem csak „nyelvi kifejezések” lehetnek, hanem például számokat és kódokat is használhatnak.

A terminológia a „nyelvi jelekkel” (szakszavakkal, szakkifejezésekkel) és a „nem nyelvi jelekkel” (kódokkal, számokkal, képi jelekkel), valamint a jelentésükkel foglalkozik, és időnként a szaknyelvekben használatos neveket is ide sorolják. A terminológia nem kizárólag a szakkifejezésekkel foglalkozik, és nem is kizárólag a nyelvi jelek (lexémák) és jelentésük vizsgálatával. A terminusok morfológiailag heterogén egységek, jelöljük nyelvi és nem nyelvi jel egyaránt lehet.

Gaál Csaba

Maradéktalanul egyetértek.

Szabó T. Attila

A MAGYAR SZAKNYELVTUDOMÁNY SZAKNYELVÉRŐL

AVAGY

A hunglish terminológia terminológiája

Alapgondolat (azaz mottó)

„Minden jó szakíró tudja, de legalább érzi, mekkora előny az, ha magyar szövegben, írás közben a nemzetközi szakszó mellett annak magyar megfelelője is rendelkezésre áll.”

Bősze Péternek hálás vagyok sokadszorra. Most éppen azért, mert rávettem arra, hogy végre magam is utánanézzek a szaknyelvtudomány szaknyelvének, azaz *maimagyarul* a terminológia terminológiáinak. Közben felfigyelhettem a terminológiaelméletre, és arra, hogy ez ma már külön „mesterség” lett, és okleveles szaknyelvtudósok (*maimagyarul*: terminológusok) születnek az új szakterület művelésére:

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Terminologiaelmélet>;
<http://www.kre.hu/btk/index.php/terminologia-ma>;
<http://www.kre.hu/nyelveszet/index.php/terminologia>.

Végre, mondom, mert a *termino-* szó (egyik) gyökere a görög *terma* (határ, határvonal) szóból származó latin *terminus*-ban, a *vég-* szóban van. A meghatározott értelmű szó, a *terminus* minden ismeret kezdete és vége. Kezdet, amikor először (és többnyire vitathatóan, ideiglenesen) megnevezünk valamit, aminek még nem volt korábbi neve. Vége, amikor egy szakszó (*terminus*), egy fogalmilag pontos megnevezés (viszonylag) véglegessé válik, pontos tartalmat nyer egy adott nyelvi, szakmai közösségben. Ez határozza meg az adott közösség tudásának a tartalmát..., de fejlődik is a tartalma a közösségi tudás fejlődésével.

Bizonytalan tartalmú terminus bizonytalan tudást takar. Homályos szavakkal homályos a mondat és természetesen a mondandó is. Ez a tudományban, közéletben nap mint nap tapasztalható.

Szűkebb szakterületemnél maradván a magyar botanikai terminológia a növénytan szaknyelv tudománya: a növények leírásához használt szakszavakkal foglalkozik (ide értve a növénynevek tudományát, a nevezéktan is). Ez a szakterület művelői által ismert és használt szavaknak az összessége,

és a *termino* = meghatároz, *terminus* = határ + -lógia = tudomány szavakból vezethető le (2).

Nem mellékesen ez a terület – jelesen az orvostanika – az, amelyikben először igyekezett nyomtatásban – többnyelvű és több szempontú név- és fogalommutatók segítségével

is – rögzíteni Melius Juhász Péter (véltetően a kolozsvári Heltai-nyomda munkásaival együtt) a magyar tudományos (orvosi és botanikai) szakszavak tartalmát, helyesírásuk formáját, használatuk módját. Ez az első – és sok tekintetben máig példaértékű – szaknyelvtudományi és szaknévtani kézikönyvünk (4).

Ami a nemzetközi szakszó *termino*-részét illeti, Finály (3) latin–magyar szótárában a *terminalis* jelentései 1. határhoz tartozó, 2. véghez tartozó, végső, végleges; a *terminatus* = körülhatárolt (törvényesen); a *termino*, *terminus* = 1. körülhatárol, határok közé foglal, meghatároz; 2. bevégez, elvégez; de 3. határt, határvonalat, határjelet, korlátot is jelent.

Az *Erdélyi Magyar Elektronikus Szótörténeti Tárban* (7) a *nomen** töre csak a *nomen Domini* (az Úr neve) kifejezésben vannak adatok, a *Tár IX.* kötetében (6) is csak két adat van 'megnevez' (nominál) értelemben.

Azonban ugyanitt (7) látható, hogy a *termin** szó az 1500-as évek óta általánosan használatos a magyar szövegekben: a *tár* első négy kötetének példamondataiból kapott 88 találat (<http://emz.db.iif.hu/cgi-bin/emz.cgi>) alapján a szó a régi magyarban elsősorban rögzített határidőt jelentett. A *Tár* 2009-ben megjelent XIII. kötetében (ennek az anyagát még sem az 1990-es, sem a 2005-ös kiberforrások nem tartalmazzák) a *terminus*-nak hat jelentése van. Ezek közül számunkra itt az 5. az igazán érdekes:

1. törvényszakas, perek ellátására kijelölt időszak (első adat 1568-ból)
2. határnap, tárgyalási időpont (első adat 1629-ből)
3. határidő (első adat 1569-ből)
4. megszabott időtartam (első adat 1605-ből)
5. szó, kifejezés német értelmezésben *Wort*, *Ausdruck*, (első adat 1666-ból, fonetikus átírásban: *Bánom /én igen, hogy/ az terminust is nem érthetem...* (5))
6. határvonal (első adat 1721-ből)

A *terminológia* szóra nincs Erdélyből történeti adat, 1806-tól idegen (német, francia) minták alapján honosodott meg nyelvünkben (8).

A köznyelvi (történeti) adatokról a szigorúan tudományos szakszavakra térve: a *terminus* egy behatárolt szakterület által meghatározott tartalmat takar. A kulcs a behatárolásban és meghatározásban van. Példák sora igazolja, hogy ugyanannak a szakszónak szakterületenként, sőt a szakterületen belül időszakonként és régióként is más és más tartalma lehet.

A *szaknyelvtudomány* (terminológia) jelentése – látszólag – egyértelmű, bár csak szakszókincs jelentésben értelmezi az idegen szavak szótára. E szerint a jelentése: valamely szakterület általánosan ismert és a köznyelvhez is közel álló szavainak összessége (1). Ez az értelmezés egyrészt a

szakszókincsre szűkíti a jelentést és nem számol az elméleti kérdésekkel, másrészt a szaktudományok szempontjából aligha helytálló.

Az idegen szavak kiberszótára (<https://idegen-szavak-szotara.hu/terminologia-jelentese>) még megengedőbb. Itt a terminológia tartalma: szaknyelv, szaktudományos nyelvezet, de egy szakterület egyedi szókincse is.

A *nómenklatúránál* egészen más a helyzet. Ez jó példa a szó tartalmának, jelentésének változására is a különböző közegekben (1):

- a *köznyelvi jelentés*: szakkifejezések összessége..., de ez az értelmezés pontatlan és félrevezető, mert ez inkább a terminológiára igaz;
- *tudományos jelentés*: nemzetközileg elfogadott, egyértelmű szabályokra alapított elnevezési módszer (pontosabban nevezéktan pl. a kémiában, biológiában, orvostudományban);
- *politikai jelentés*: egy pártállam kiváltságos személyeinek a köre, az apparátus vezető tisztségviselői;
- *fiológiai jelentés*: szójegyzék, névmutató;
- *gazdasági jelentés*: egy csoportba tartozó áruajták tételes felsorolása.

A botanikában a nómenklatúra (nevezéktan, hosszú ó-val írva, de gyakran, például Erdélyben röviddel ejtve) a növénynevek és növénynévadás tudománya. Tehát a „nómenklatúra” elsősorban a növények neveire vonatkozik, a „terminológia” pedig (ugyancsak elsősorban, de nem kizárólagosan) az ezek leírásához használt bármilyen szakkifejezésre is. Halmazelméleti megközelítésben a nómenklatúra teljes egészében a terminológia halmazának a része.

Külön fejezetet érdemel és a legtöbb szó is esik ezen a fórumon az orvosi szaknyelvről; vö.:

<https://www.monografias.com/trabajos98/manual-terminologia-medica/manual-terminologia-medica.shtml>;
www.orvosinyelv.hu, www.orvosinyelv.hu/megjelent_szamok.ph;
<https://www.medicina-kiado.hu/hirek/magyar-orvosi-nyelvkeszul-a-helyesirasi-utmutato/>;
<https://www.medicina-kiado.hu/kiadvanyaink/szak-es-tankonyvek/orvostorteneti-sorozat/a-magyar-orvosi-nyelvtankonyve>.

Erre ezért nem térnek itt ki. Szétfeszítené a jelen elmélkedés kereteit a XXI. századi új európai, EU-s beilleszkedésünk során szükségessé vált nemzetközi kereskedelmi, jogi, politikai stb. szaknyelvtérítés kérdése is; vö.:

<https://eu-terminologia.im.gov.hu>;
<https://www.nyest.hu/hirek/terminologiai-kihivasok-az-oktatasban-es-az-europai-unios-gyakorlatban>;
https://hu.wikipedia.org/wiki/Jogi_szaknyelv_stb.

Külön hozzászólást érdemelne a Kárpát-medence nyolc országában szétfejlődő magyar szaknyelvi egyeztetés most kialakuló intézményes kerete (<http://termini.nytud.hu>), mely nevében is Termini.

Egy kis „terminológiai kiberkalandozás”

Mivel a mai tudomány nyelve egyre inkább az angol (és a magyaré az *angmagy*, lásd még: *hunglish*), rápillantotam, mit tud a terminológiáról (*terminology*, nevezük magyarul *szaknyelvtudománynak*) a kibertér (<https://www.thefreedictionary.com/terminology>).

Tanulságosak a *terminology* terminológiai zavarai: rendszeren keveredik itt a tágabb értelmű *szaknyelvtudomány* (*terminológia*) a szűkebb értelmű *szaknévtannal* (*nómenklatúra*):

Mit mond a *szaknyelvtan* (*terminology*) és a *szaknévtan* (*nomenclature*) viszonyáról az angolszász kibertér, <https://www.thefreedictionary.com/terminology>

1. The vocabulary of technical terms used in a particular field, subject, science, or art; nomenclature.
2. The study of nomenclature. German Terminologie, from Medieval Latin terminus, *expression*; see term.
Forrás: *Dictionary of the English Language*, American Heritage, Fifth Edition.

1. The body of specialized words relating to a particular subject.
2. The study of terms. [C19: from Medieval Latin *terminus* term, from Latin: end.]
Forrás: *Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition* 2014. HarperCollins Publishers 1991, 1994, 1998, 2000, 2003, 2006, 2007, 2009, 2011, 2014.

1. The system of terms belonging or peculiar to a specialized subject; nomenclature.
2. The science of terms [1795–1805; < Medieval Latin *termin(us)* term].
Forrás: Random House Kernerman *Webster's College Dictionary*, 2010 K Dictionaries Ltd.

1. The terms of any branch of knowledge, field of activity, etc.
2. The classification of terms associated with a particular field; nomenclature.
3. Rare: the science of classification — terminologic, terminological, *adj.*

- terminology – a system of words used to name things in a particular discipline: *legal terminology*; *biological nomenclature*; *the language of sociology*.
Forrás: *WordNet 3.0, Farlex clipart collection*. 2003–2012 Princeton University, Farlex Inc.

- Specialized expressions indigenous to a particular field, subject, trade, or subculture.
Forrás: *Roget's Thesaurus*. The American Heritage. 2013, 2014 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.

- The special words or phrases used in a particular art, science etc. legal terminology; Every science has its own terminology.
Forrás: *Kernerman English Multilingual Dictionary*. 2006–2013 K Dictionaries Ltd.

1. the system of terms belonging or peculiar to a science, art, or specialized subject; nomenclature: the terminology of botany.
2. the science of terms, as in particular sciences or arts.
Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/Terminology>

Az idézett nyolc forrás meghatározásaiban talán csak az a közös, hogy nem tesznek éles különbséget a tágabb értelmű *szaknyelvtudomány* (*szakfogalomtan*, *terminológia*) és a szűkebb értelmű *szaknévtan*, *nevezéktan* (*nómenklatúra*) között. Pedig az első nemcsak a nevekkel, hanem a jelzőkkel, igékkel stb. és ezek szakszerű használatával is foglalkozik. A második szűkebb értelmű: nevéből adódóan is csak a névadással, a dolgok nevével, a fő szakmai nevekkel, a főnevekkel foglalkozik (pontosabban: csak kellene foglalkoznia).

Nem sikerült kideríteni, hogy a *terminológia* szónak volt-e valaha elfogadott magyar megfelelője. A magyar kibertér futó áttekintése alapján úgy tűnik, hogy nem volt. Az ugyan-csak futólag áttekintett mintegy félszáz nyelv közül csak néhány nagy nyelvnek (görög, arab, mandarin, japán, hindi, orosz) van a latin/görög eredetű *termino-log** mellett saját szava a szaknyelvtudományra – van, amelyiknek több is (vö. <https://en.wiktionary.org/wiki/terminology>).

A terminológia terminológiájának nemzetközi (pontosabban angolra tekintő, de magyarra figyelő) szemléléséből adódik néhány következtetés:

- A magyar szaknyelvtudomány még tartozik nekünk azzal, hogy döntsön már saját magyar nevééről is.
- Egy nemzetközi szakszó (terminus) jól választott magyar megfelelője nem egyszerű fogalmazásbeli (stiláris) gazdagodás, de a nemzetközi szakszó tartalmának pontosabb körülhatárolásában is segít.

IRODALOM

1. Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések szótára* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005.
2. Darók Judit *Növényanatómiai-botanikai terminológiai szótár* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.
3. Finály Henrik *A latin nyelv szótára* Budapest, Franklin Társulat, 1884.
4. Melius Juhász Péter *Herbárium az fáknek, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól* Kolozsvár, Heltai Nyomda, 1578.
Lásd még: Szabó 1978 (Bukarest), 1979 (Budapest), 400. *évfordulás emlékkiadások*
5. Szabó T. Attila, Fazakas Emese és munkatársai *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* Kolozsvár, EME XIII. kötet, 2009:1–1209.
6. Szabó T. Attila, Vámszer Mária *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár IX.* kötet, 1997. http://mek.oszk.hu/08300/08370/pdf/emszt_09.htm
7. Szabó T. Attila, Biró Zsolt *Minta SzTár I., Erdélyi Magyar Elektronikus Szótörténeti Tár*. BioTár Electronic, Gramma. IIF, Budapest-Szombathely, 1990. <http://emsz.db.iif.hu/cgi-bin/emsz.cgi>
8. Zaich Gábor *Etimológiai szótár* Budapest, Tinta Kiadó, 2006.

KIEGÉSZÍTÉS

Bősze Péter

Az együttgondolkodás mindig felszínre hoz új szempontokat, például: mit jelent a *szakkifejezés* szó?

Fóris Ágota kérdezte (l. fent): „A *szakkifejezés* itt mit foglal magában, mit jelent pontosan? Ernyőterminus, amelybe a szavak, a többtagú kifejezések és a nevek is beletartoznak? Vagy csak a többtagú nyelvi kifejezésekre vonatkozik? Vagy a fogalomjelölő szavakat és az egyedeiket jelölő szavakat is beértjük?”

A *Magyar értelmező kéziszótárban* (3) ezt találtam:

szakkifejezés	„Valamely tudomány(ág), szakma, tevékenységi kör nyelvhasználatában sajátos jelentéssel élő kifejezés.”
szakszó	„Valamely tudomány(ág), szakma, tevékenységi kör nyelvhasználatában sajátos jelentéssel élő szó.”
kifejezés	„Nyelvi fordulat, szó(kapcsolat).”

Értelmező szótár+ (1)

kifejezés	Több szóból álló nyelvi egység.
------------------	---------------------------------

A *Nyelvi fogalmak kisszótára* (2) ezt írja:

szaknyelv	„egy szakmának vagy tudománynak jellegzetes nyelvváltozata. [...] A szaknyelv egy szakma vagy tudományág fogalmainak, kategóriáinak, eljárásainak, módszereinek, az eljárások során alkalmazott eszközöknek a megnevezéseit tartalmazza...”
szakszó	(latin kifejezéssel terminus technicus): olyan szó, amelyet egy bizonyos formában vagy jelentésben egy meghatározott szakma használ. A szakszónak az adott szakmában mindig pontosan meghatározott jelentése van. A szakszavak legnagyobb része ismeretes és használatos a mindennapi beszédben is, jelentésük azonban nagymértékben különbözhet...”

A fentiek szerint a *szakszó* és a *szakkifejezés* csak abban különbözik, hogy az utóbbi szókapcsolat. Mindkettő valamely szakma vagy tudományág fogalmainak, csoportjainak, eljárásainak, módszereinek, az eljárások során alkalmazott eszközöknek a megnevezésére szolgál.

Megjegyzés: A szakma vagy tudományág fogalmait, csoportjait, eljárásait, módszereit, az eljárások során alkalmazott eszközöket együttesen nevezhetjük *szakelemeknek*.

A szakelemek tehát kifejezhetők szakszókkal, szakkifejezésekkel, és mindkettőhöz társulhatnak tartozékok – az orvosi nyelvben tartozékbetűk, tartozékszámok, tartozékjelek és tartozékmagyarázók.

A *szakkifejezés* szót azonban általános, a szakszókinccsel azonos értelemben is használják. Például Tolcsvai Nagy Gábor (4) meghatározásai (terminológia = „valamely tudományág vagy szakma szakkifejezéseinek összessége”; terminus technicus = ...tudományágban meghatározott formával és jelentéssel ellátott nyelvi kifejezés).

Megtalálható Fóris Ágota meghatározásában is:

A terminológia a „nyelvi jelekkel” [szakszavakkal, szakkifejezésekkel] és a „nem nyelvi jelekkel” (kódoval, számokkal, képi jelekkel) valamint a jelentésükkel foglalkozik, és időnként a szaknyelvekben használatos neveket is ide sorolják. Jelentése a szerző szerint: „Itt a (szak)kifejezés több ortográfiai szóból álló egység, amely fogalmat jelöl.” Ezek szerint a szakneveket nem foglalja magában; vagyis nem vonatkozik a *nevezéktanra* (nómenklatúrára).

Prószyk Gábor a nómenklatúra meghatározásánál is írta (egy adott szakterület szakkifejezéseit kialakítják).

Íme megint egy szó, melyet a használói sokféleképpen értelmeznek.

IRODALOM

1. Eöry Vilma *Értelmező szótár+* Budapest, Tinta Kiadó 2007.
2. Kugler Nóra, Tolcsvai Nagy Gábor *Nyelvi fogalmak kisszótára* Budapest, Korona Kiadó 2000.
3. *Magyar értelmező kéziszótár* (ötödik változat) Budapest, Akadémiai Kiadó 1982.
4. Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára* Budapest, Osiris Kiadó 2007.

ÖSSZEGZÉS (Bősze Péter)

A szócsiszolások már sokszor rávilágítottak az idegen „terminusok” értelmezésének és magyarításának a nehézségeire, de talán ennyire, mint a *nómenklatúra* és a *terminológia* szakszavaknál, még soha. A tárgy szakembereinek a meghatározásai sem egységesek; ők a két szakszó magyarítását nem „erőltetnék”. Mások nem így gondolják. Számomra elvi kérdés, hogy a magyar nyelvű magyar tudományban pontosan értelmezett, magyar szakneveket használjunk, ha lehetséges, összhangban a nemzetköziakkal. Az utóbbi a *nómenklatúra* és a *terminológia* szakszavaknál nem lehetséges, hiszen nemzetközi értelmezése sem egységes. Áthidaló megoldásként többjelentésű szakszavakként alkalmazzák.

A fentiekből a magyar orvosi értelmező szótár részére több fogalmat is pontosítani kell. Az alábbiak a saját nézőpontom szerinti meghatározások, a fentiek alapján összeállítva:

- kifejezés* szóalakzati nyelvi egység; lehet szó és szó szerkezet is
- név* (*nomen*) valakinek vagy valaminek (szakterület, foglalkozás, tárgy, képlet, molekula stb.) a neve (csak főnév!)
- nevezék* a szak- vagy tudománynévre vonatkozó szaknyelvi egység; lehet szakszó vagy szakszószerkezet, és társulhat tartozékelemekkel
- nevezet* (*terminus*) valamely szakma/szakág vagy tudomány/tudományág által meghatározott tartalmú nyelvi kifejezés. Azonos a terminus technicus jelentésével. Ugyanaz a nevezet más szakmában/tudományban más tartalmú lehet.
- nevezéktan* (*nómenklatúra*) valamely tudomány nemzetközi névrendszere. Magában foglalja a névadást és a megnevezés rendszerét, az elnevezések értelmezését és rendszerezését. A név lehet szakszó vagy szakkifejezés, és tartalmazhat tartozékelemeket.
- nevezettan* (*terminológia*) valamely szakma/tudomány nevezetrendszere; a tudományoknál nemzetközi. Magában foglalja az elnevezést és az elnevezés rendszerét, a nevezet értelmezését és rendszerezését. Lehet szakszó vagy szakkifejezés, és tartalmazhat tartozékelemeket.

Megjegyzés: A nevezéktan egyik része a nevezettannak; az utóbbiban a fogalmak, módszerek stb. elnevezései is beletar-

toznak. Szétválasztásuk nem igazán indokolt, a *nomenclatura* nemzetközi szakszó az orvosi nyelvben egyre inkább háttérbe szorul, feltehetően kiszorul. Jó példa erre a nemzetközi anatómiai szaknévtár, a *Nomina Anatomica*, amely nagyon sokáig tartotta magát, de helyébe lépett a *Terminologia Anatomica*. Ez az irányzat megfigyelhető a hazai nyelvhasználatban is: leginkább a *terminológia*, *terminológiai*, *terminológus* szakszavakat használják. Más tudományterületeken ez másként van, például a kémiában, a növény- és állattanban (nemzetközileg szabályozott névrendszerek) a *nómenklátúra* elnevezést használják.

HOZZÁSZÓLÁS A KIEGÉSZÍTÉSHEZ ÉS AZ ÖSSZEGZÉSHEZ

Varga Éva Katalin

Egyetértek azzal, hogy lehetőség szerint használjunk magyar szakkifejezéseket, nem mindegy azonban, hogy milyen összefüggésben. Minden szaknyelvi közösségnek megvan a rendszerint hosszú idő alatt kialakult, nemzetközi normákhoz igazodó saját nyelvhasználata. Az orvostanhallgatók *anatómia* gyakorlataik során *boncteremben boncolnak*, mégsem nevezik magát a tárgyat *bonctannak*. A nyelvtudomány művelői között ugyanígy indokolt és elvárt a saját tudományos terminológiánk használata. A múlt század 30-as éveiben született terminológia napjainkra önálló szakmaközi tudományává vált. 2005-ben megalakult a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MATT), több egyetemen oktatnak terminológiai ismereteket, és a szakterület művelői, a diplomás terminológusok is megkezdhetnék munkájukat. Fóris Ágota és Prószéky Gábor véleményével egyetértve a nyelvészetben nem támogatom a *terminológia*, a *terminus* és a *nómenklátúra* szavak magyarítását.

A terminusokkal szemben támasztott egyik fontos igényünk az, hogy jól használhatóak legyenek. A szakmai közösség által nem elfogadott és nem használt vagy régies, szokatlan szakkifejezések félreértésekhez vezethetnek, és lassítják az információ átadását. A magyar orvosi szaknyelvben sok olyan jövevényszó van, amelyek idegen eredetét már nem érezzük, mint a szív üregeinek, a szláv eredetű *pitvar* vagy a görög-latin eredetű *kamra* esetében (1). A köznyelvben is gyökeret vert *infarktusz* szót sem tudjuk pontos rövid magyar megfelelővel helyettesíteni: a *szívszélhűdés* régies, a *szívrohannak* pedig még szaknyelvi minősítése sincs (5), ezért az egyes szaknyelvekben nem tartom elvetendőnek az idegen szavak használatát.

Ahogy a köznyelvben, úgy a szaknyelvekben is gyakori és természetes folyamat, hogy a szavaknak több jelentésük alakul ki. A Brencsán-szótár a *perfúzió*nak csak az 'átáramoltatás' jelentését adja meg (2). Korpuszalapú elemzéssel további jelentéseit állapíthatjuk meg: 'átmosás'; 'szerv vérellátása' vagy a 'szerven egységnyi idő alatt átáramló vér mennyisége'. Az adott összefüggésben a *perfúzió* mindegyik jelentése egyértelmű, magyarítása vagy eltérő megnevezésekkel való

megkülönböztetése azonban veszélyeztetné a használhatóságát.

A *terminológia* is többjelentésű szó. Leggyakrabban a *terminusok*, azaz egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmak összességét értjük alatta, de jelentheti a fogalmak és a terminusok közötti kapcsolattal foglalkozó elméletet, a *terminológiatant*, valamint a terminusok leírásának a módszertanát, a *terminográfiát* (3). A *nómenklátúra* vagy *nevezéktan* egy adott szakterület tárgyainak, csoportjainak a megnevezésére, „felcímkzésére” és rendszerezésére szolgál (4), a terminológia részének tekinthető, gyakran nem is választják el tőle élesen. Elemei a *nómenek*, *nevek*, amelyeknek a rendszerbe foglalt gyűjteményét, jegyzékét szintén *nómenklatúrának* nevezik.

A terminus jel, amelynek jelölője lehet nyelvi, szó vagy szókapcsolat. A szaknyelvekre jellemző a többszavas terminusok használata. Nem helytálló az a megállapítás, miszerint a nevek (*nómenek*) csak főnevek lehetnek. A legtöbb anatómiai név többszavas, nemcsak két főnévből álló birtokos szerkezet, hanem melléknévvél vagy melléknévi igenévvél alkotott minőségjelzős és számnévi jelzős szerkezet is lehet.

Nem nyelvészeti keretek között a *terminológia*, *terminus* és *nómenklátúra* szavak magyarítási törekvéseit elfogadhatónak tartom, de nem látom szükségét újabb szóalkotásnak, inkább a már meglévő magyar megfelelőket egyértelműsíteni. A *terminus* kiváltására javaslok a széles körben elterjedt *szakszó* vagy *szakkifejezés*, a *terminológia* helyett pedig a *szakszókincs* vagy *szaknyelv*, tudomány értelemben pedig a *szaknyelvtudomány* használatát. A *nómenklátúra* megfelelője kétségtelenül a *nevezéktan*, azonban a nevek gyűjteményét, listáját szerencsésebb lenne *nevezéktárnak* nevezni. Különösen zavarónak és keveredésre alapot adónak tartom azonban a *nevezék* és a *nevezet* bevezetését. A nyelvújítási *nevezék* már a születésekor is csak a *nevezéktan* összetételben létezett (6). A régies minősítésű *nevezet* jelentése pedig nem más, mint 'valakinek, valaminek a neve' (5), a *név* és a *nevezet* megkülönböztetése tehát nem jó megoldás.

IRODALOM

1. Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III. Budapest, Akadémiai Kiadó 1967–1976.
2. Brencsán János, Benjámin Katalin *Orvosi szótár* Negyedik, átdolgozott, bővített kiadás Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt. 2006.
3. Fóris Ágota *Hat terminológia lecke* Pécs, Lexikográfia Kiadó 2005:37.
4. Kovalovszky Miklós *Tudományos nyelvünk alakulása* In: Pais Dezső (szerk.) *Nyelvünk a reformkorban*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1955:227–312.
5. Pusztai Ferenc (főszerk.) *Magyar értelmező kéziszótár* Budapest, Akadémiai Kiadó 2003.
6. Szily Kálmán (szerk.) *A magyar nyelvújítás szótára* Budapest, Hornyánszky Viktor 1902. Budapest, Nap Kiadó (reprint) 1992.

ZÁRÓGONDOLATOK (Bősze Péter)

Ez a szócsiszolás messze túlmutat két idegen szakszó magyar változatának keresésén; szemléletrajz lett belőle. Szemlélet az idegen szakkifejezések használatáról – az időről időre visszatérő „örök” kérdésről. Varga Éva Katalin nagyszerű javaslatokat tett a terminológia szakszó kérdéskörének magyar változataira, de nem javasolja, hogy a nyelvtudományok területén ezeket használjuk; ott csak a nómenklátúra és a terminológia szavak alkalmazása megfelelő. Ez az, ami a természettudománnyal foglalkozó ember számára érthetetlen. Nem lehet erőszakot tenni a természet törvényein, idővel óhatatlanul visszaütnek. Az élőlény addig él, amíg összetevőit használja, mozgatja. A nyelv is él, még ha nem is önállóan: az ember biológiájának a része. Amelyik részét nem használjuk folyvást, az elszorvad. Varga Éva Katalin régiesnek minősíti a *nevezet* szót. Igen, ez a szó sok száz vagy ezer társával már elsüllyedt az idegen szavak nyakló nélküli használatának tengerében. Hallom a választ: „senki nem mondta, hogy nyakló nélkül használjuk az idegen szavakat.” Elképzelhető, hogy senki nem mondta, de mégis ez a helyzet. Kezemb vettem a *Magyar Nyelvőr* valamelyik számát, de hamar letettem, alig találtam benne magyar szakkifejezést, az idegeneket pedig nem értettem. Ugyanez mondható az orvosi tudományos szövegekre is. Nos, mi ez, ha nem az idegen szavak mértéktelen használata?

A természetben nem lehetséges valaminek egymással ellentétes használata, az erősebb eltapsa a másikat: némi túlzással a *nevezet* is a terminológia és a nómenklátúra áldozata lett. Bárki kérdezheti: miért baj a kétféle elnevezés? Szakszövegben az idegent, máshol a magyart alkalmazzuk. Igen, ez egykét, néhány tíz kifejezésnél még működik, de sok száznál már nem. Jó példa erre, hogy az orvosok többsége az anatómiai képletek magyar neveit már nem is tudja. Így hogyan várható el tőlük, hogy a beteg számára is érthető magyar nyelven fogalmazzanak? Felfoghatatlan számomra, hogy a nyelvészek egymás közötti szakmai értekezésében miért méltóságon aluli a nevezéktan szó, miért csak a nómenklátúra javasolt. A nevezéktan (stb.) szótól még nem lesz alantasabb a nyelvészeti tudomány.

Széchenyi István mondta, hogy ha van valamire magyar szavunk, használjuk azt. Talán ő is túlzásba esett, „purista” volt? Azt merészelt javasolni, hogy az idegen szavak helyett a magyarokat használjuk. Talán nem is a legnagyobb, hanem a legádázabb magyar volt, aki még arra is vetemedett, hogy a magyar nyelv védelmére akadémiát hozzon létre, hogy a magyar tudományok magyarul szólaljanak meg. Kedves István, nézd meg a nyelvtudományunk, az orvostudományunk szókincsét, és borzadj, hogy hova jutottunk! Egyik sem magyar nyelvű; szókincsük zömében idegen. És ezt még helyesnek is tartják: nem javasolják az idegen szakkifejezések („terminológia”) elhagyását a tudományok nyelvéből! Arról már nem is beszélek, hogy az akadémiádon magyar tudós magyar tudományos fokozatot magyar nyelvű tárgyban idegen nyelven is szerezhet!

Tudom, hogy rengeteg idegen szó épült be és gazdagította nyelvünket; legtöbbéről már nem is tudjuk, hogy idegen volt. Vajon ez az érv azt jelenti: jó, nyugodtan várjunk, amíg a terminológia, nómenklátúra meg sok ezer egyéb idegen szó beépül nyelvünkbe emberöltők múltával? A természet csak akkor alkot új fehérjét, ha szükség van rá. A megfelelő helyett nem tűri az újat; a kettő nem létezhet együtt. A sok idegen szó is csak a már meglévő magyar helyére léphet. Szókincsünk olyan bőséges, hogy új „fehérjére” vajmi ritkán van szüksége. Vagyis csak a nélkülözhetetlen idegen szónak nyissunk ajtót.

Grétsy László és sokan mások mondták: korunk a szaknyelvek nyelvújításának kora. Mi manapság a nyelvújítás, ha nem az idegen szavak magyar változatainak a megteremtése? Új magyar szavak képzésére nemigen van igény; van miből méríteni, a régieket is bátran feléleszthetjük. Az új idegen szavak magyarítását legtöbbször szorgalmazzák, a már használatban lévőket azonban nagyon kevesen, mondván zavart okozna. Kétségtelen, bármely rendszerről (adórendszer, bankrendszer, számítógépes rendszer stb.) való áttérés óhatatlanul átmeneti zavarokkal jár, de aztán megszokjuk az újat, és helyreáll a rend.

Egy példa orvosi nyelvünk alaptudományából, az anatómiából. A latin elnevezéseket és magyar változataikat Donáth Tibor *Lexicon anatomiae* című kitérő szótárából válogattam.

Az obturator, obturatorius szó több képlet nevének is része: musculus obturator/obturatorius (záróizom), canalis obturatorius (obturatorcsatorna – felemás összetétel), foramen obturatum (szemérem- és ülőcsont közötti nyílás), membrana obturatoria (rekeshártya, záró lemez – különírva!), fascia obturatoria (musculus obturator internus belső fasciája – nincs magyar neve), nervus obturatorius (obturator ideg – különírva!). Az alkalmazott anatómiában (klinikum, műtétek, sugárkezelés, képalkotó vizsgálatok stb.) az obturator szót használják a képletek megnevezésére: obturátorideg/izom... Ebben nyilván része van a magyarított változatok sokféleségének, ezt ugyanis nehéz megjegyezni, és a megértése is bizonytalan lehet, például záróizom sokfelé fordulhat elő a szervezetben.

Az említett képletek mind a medencefalhoz tartoznak, és nevezhetők ennek megfelelően: medencefalizom, (a medence oldalsó falát csaknem teljesen ez az izom alkotja), medencefal-csatorna, medencefalnyílás, medencefal-izompólya, medencefalideg. Ezek a kifejezések egyértelműek, leírják a képletet, könnyen megtanulhatók, használatuk sem okozna nehézséget, összhangban vannak a nemzetközi kifejezésekkel, és nem lenne a tudományírás alacsonyabb rangú azért, mert nem musculus obturatore stb. mondunk. Sőt még a beteg is megértené. Az új elnevezések bevezetése biztosan okozna átmeneti zavart, mert hozzászoktunk az obturator szóhoz. Ezt azonban vállalni kell, ha magyar nyelvű magyar orvostudományt akarunk, és azt, hogy a beteg, a társadalom is értsen, művelődjön – az orvosi tolvajnyelvből közérthető magyar tudomány nyelv legyen.

Nem szabad, hogy az átmeneti zavar akadályát képezze a szaknyelvek megújításának. Épp a napokban olvastam anatómiai tárgyú, 2018-ban megjelent nemzetközi közleményeket. Amerikai szerzők nem áttalnak új anatómiai elnevezéseket javasolni az egységesítés, a megfelelő értelmezés, a közérthe-

tőség érdekében (mondhatnám úgy is, hogy új terminológiát bevezetni). Nekünk sem kell félni, nem kell tartani a nehézségektől, az idő helyére teszi a dolgokat.

Bonctan – anatómia. Valóban az anatómusok boncolnak; a boncolás tudománya a bonctan. Az anatómia azonban ennél százszor több, tehát a bonctan nem megfelelő kifejezés. Kellett egy szakszó helyette, és mivel a német nyelv uralma alatt éltünk, és jószerivel csak német könyvek álltak rendelkezésre – gondoskodtak erről a megszállóink –, a német Anatomie szót honosítottuk anatómiára.

Perfúzió. Teljesen egyetérték azzal, hogy a perfúzió szó többjelentésű, és mindegyiket megfelelően kifejezi. Ám, ugyanez érvényes a magyar változataira is.

Végezetül arról a két szakszóról, amely miatt ez a nagyon hosszú nyúló szócsiszolás kialakult. Egyetértünk abban, hogy a nómenklatúra magyarul nevezéktan. A benne lévő szókincs a nevezéktár, valamilyen megfogható képleteknek, tárgyaknak a nevei. A terminológia szó magyar változatában nincs összhang. Varga Éva Katalin az általam javasolt nevezéktan nem tartja megfelelőnek, mert a nevezet jelölése azonos a névvel, ezért voltaképpen a nevezéktan és a nevezéktan jelentésében nincs különbség. Természetesen bővíthetne a *nevezet* szó jelentésköre, miként a terminológiáé is kiterjedt. De nem feltétlenül szükséges. Az értelmező szótár meghatározása ('valakinek, valaminek a neve') nem tér ki arra, hogy a valami csak tárgy lehet, azaz a nevezéktanhoz tartozó. Minden további nélkül lehet fogalom, mód-szer neve is, és akkor már a terminológia fogalmkörének a része. Ha mégis zavaró, elé tehetjük a „szak” előtagot: szaknevezet. Végül is számos jó javaslat született: szakszó, szakkifejezés, szaknyelv, szaknyelvtudomány, szakszókincs, nevezet, szaknevezet, nevezettan stb. Magam a nevezéktan és a szaknyelvtudományt tartom a terminológia megfelelő magyar változatának. A választás a nyelvhasználóké.

Zárójelben jegyzem meg: hogy biztos vagyok abban, hogy a legtöbbször továbbra is a terminológia szakszót fogják alkalmazni. Mégis remélem, hogy lesznek másként gondolkodók, „szépmerők” is.

STRATÉGIA

A *stratégia* általános értelmű jelentése:

- „összetett, nagyméretű tevékenység megtervezésének és végrehajtásának tudománya;
- valamely eljárás, tevékenység átfogó terve, amely tartalmazza a cél eléréséhez szükséges cselekvéseket és a lehetséges akadályozó tényezőket” (Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára*).

A magyar változata szövegfüggő; az adott tárgykörben a *szervezés/tervezés* szó helyettesítheti:

- szervez „megtervez valamit, és gondoskodik a feltételeiről”;
tervez „valamely jövőbeli cselekvés körülményeit kigondolja”
(*Értelmező szótár*+).

Gaál Csaba fentiekben írt meghatározása: „A *stratégia* a cselekvések hosszabb távú terve egy bizonyos cél elérése érdekében.”

A *Terminológia-stratégiai...* jelentéséről való töprengésem miatt megkérdeztem Fóris Ágotát és Berényi Mihályt: mit jelent a cím?

Fóris Ágota

A terminológiai stratégia – szerintem – mindhárom jelentésre vonatkozik, a terminológia minden szegmensével való foglalkozást értjük alatta.

Berényi Mihály

Az a *terminológiai stratégia...* kezdettől fogva felkeltette az érdeklődésedet. Na, erre jó ez a cím, többre nem, mert nem tájékoztat a tartalomról. Csak hangzatos. Legalább is számunkra.

Nem tudom, pontosan milyen kihívásokat említettek. Abban viszont biztos vagyok, hogy a *stratégia* szó szükségtelen, és a kihívások is meglehetősen angol ízű. Na és? – kérdezhetik. A kérdés mégis elgondolkoztató, főleg azért, mert a rendezvény a Magyar Tudományos Akadémián, anyanyelvünk oltalmazójának intézetében volt. Lehetett volna így is írni: *A terminológiai tervezés nehézségei magyar nyelvterületen*. Vagy: *A szakszótani tervezés nehézségei magyar nyelvterületen*.

Megjegyzés: Nehezen értem a *terminológia-stratégiai* szóalakulat kötőjeles írásmódját. Megkérdeztem Siptár Pétert, ezt válaszolta:

„valóban, szabályosan »terminológiastratégiai« lenne, de ez annyira hosszú és szokatlan, hogy szerintem ilyen esetekben érdemes lazán értelmezni a »kéttagút nem kötőjelezünk« elvet. Végül is az egész kötőjelezési szabályrendszer a világos érthetőséget, a könnyebb olvashatóságot szolgálja, tehát én támogatom azt, hogy elsősorban ezt kell szem előtt tartani, és csak akkor a szabályokat, ha ezt szolgálják az adott esetben. (Gondoljunk például az »egy szótagú igekötő nem számít külön összetételi tagnak« elvére: ez se igazán szabályszerű – bár a szabályokba bele van írva, de ettől még nem szabályszerű –, mégis így csináljuk, mert így tetszetősebb.) Úgyhogy röviden: a kért írásmód nem szabályos, de még mindig a legjobb (ad hoc) megoldás.”

Elgondolkozva olvastam az egyik előadás címét:

Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyítói kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák

Az előadó két jeles magyar nyelvész.

13 szó a névelőkkel és kötőszóval együtt, amelyből öt idegen szó. Ha a névelőket és a kötőszót nem számítom, 5 : 4 az idegen szavak javára. Szegény magyar nyelv, megint vereséget

szenvedett, méghozzá magyar nyelvterületen és a nyelvtudomány szakembereitől, akiknek az lenne a feladatuk, hogy vigyázzanak a magyar nyelvre.

Megjegyzés: Nem tévedés, a nyelvészek egyik feladata, hogy vigyázzanak a nyelvre, munkájuk nem szorítkozhat a nyelvi jelenségek rögzítésére, kutatására. A nyelv művelés része a nyelvészet tudományának.

nyelvművelés „az alkalmazott nyelvtudomány egyik ága, a nyelvi tervezés része, amely a nyelvi helyesség feltételeit és formáit vizsgálja és rögzíti, továbbá terjeszti a nyelv-közösség tagjai között” (Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára*)

Rangos nyelvészeink között sok nyelvművelő volt és van, például Balázs Géza, Fábíán Pál, Grétsy László, Kiss Jenő, Lőrincze Lajos stb.

A fenti címet olvasva Hadrovics László: *Az idegen szavak és a purizmus* című írása jutott eszembe.

„Kötelességünk példaadással a helyes nyelvhasználatot terjeszteni, és amit csak lehet, az anyanyelven kifejezni. Az anyanyelv szava százféle szállal kapaszkodik tudatunkba, rokonai vannak, és ha először halljuk is, ösztönösen kiérezzük a jelentését, ami az idegen szónál éppen rokonalansága miatt homályban marad. [...]

Sokszor halljuk a szembeállítást, hogy a purizmus túlságosan elszigeteli a nemzetet az európai vagy világkultúrától, befelé nézővé, provinciálissá teszi, az idegen szavak viszont éppen utat jelentenek a világkultúrához. Én ebben nem hiszek, ill. a szembeállítás helyébe egy másikat teszek: Mennyi haszon van abból, ha a szélesebb néprétegek is jól-rosszul megtanulnak egy sereg idegen szót, amelyeknek jelentésével, használatával nincsenek tisztában? Viszont mekkora kár az, hogy ezek az idegen szavak mintegy buktatókat, korlátokat emelnek népünk túlnyomó többsége elé, és éppen ezzel szegik kedvét, hogy közelebb kíváncsozzék a műveltség forrásaihoz! Ha ezt tényleg néznénk, ez az írástudók árulása lenne.”

Igen, a példamutatás a leglényegesebb oktatási módszer, a rossz példamutatás pedig „az írástudók árulása”.

Nagyon is igaz, hogy a magyar szavak jelentését ösztönösen kiérezzük, az idegeneké viszont homályban marad.

Nem egyértelmű a *terminológiai elvek* kifejezés, hiszen nem tudjuk, hogy a terminológia mit takar pontosan: szaknevezetek alkotásáról, meghatározásáról vagy rendszerezéséről, avagy mindkettőről van szó. Esetleg a szaknevezetek orvosi nyelvi használatának az elveire gondolnak? Magyarul egyszerűen pontosítható:

- a szaknevezetek alkotásának/meghatározásának elvei,
- a szaknevezetek rendszerezésének elvei,
- a szaknevezetek használatának elvei.

Mit jelent a *gyógyító kommunikáció*? Feltételezem, hogy a beszéddel való gyógyítást: a beteg megnyugtatása, felvilágosítása, a beteggel való beszélgetés, vagyis az orvos–beteg párbeszéd. Nem tudom, miként kapcsolódik ez a nevezettnél (terminológiához). Esetleg úgy, hogy a szakkifejezéseket magyarul kell megfogalmazni, hogy a beteg is megértse.

A *problémák* mondhatók *nehézségek*nek, a *tendenciák irányzatok*nak. Az *ideológiák* kifejezés jelentését ebben a vonatkozásban nem értem teljesen.

ideológia „valamely társadalmi csoport, réteg, osztály, párt érdekeit és viselkedését irányító és igazolni kívánó eszmék rendszere, látszólag morális, filozófiai, tudományos vagy vallásos igazságként megjelenítve” (Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára*)

Lehet, hogy az orvostársadalomnak a szaknevezetek elveivel, használatával való felfogásáról van szó?

A címet nem tudom magyarra fordítani, mert nem értem. Meggyőződésem, hogy ezzel nem vagyok egyedül. Megkérdeztem másokat is:

Berényi Mihály

Ha a terminológiát szakszókincsnek fordítom, akkor a magyar orvosi szakszókincsünk előtt álló kihívásokról lehet szó. Az angolosodási irányzatokról, a mögöttük álló politikai tervszövegekről, jó esetben arról, hogy a szakszavakat hogyan lehet magyarra konvertálni (szándékosan nem írtam: magyarosítani). A szakszókincsnek, szakszavaink összességének nem lehetnek elvei. Egyébként a hangzatos cím mögött bármi lehet.

Gaál Csaba

Az előadást érdeklődéssel meghallgatnám, annál is inkább, mert nem értem, mi szerepe lehet a terminológiának a „gyógyító kommunikációban” – már ha a kommunikáció egyáltalán gyógyít. Egyetlen terület, ahol ez szóba jöhetne, az a pszichiátria. Valóban erről lenne szó? A terminológia adott, kíváncsi lennék tehát, milyen elvek fedezhetők fel benne, ha csak nem helyesírási, illetőleg képzési kérdések. Ha pedig hazai nyelvi rendezvényről van szó, szívesebben vettem volna magyar szavak használatát a kommunikáció és tendencia és a terminológia helyett még akkor is, ha ezek a mindennapok szókincsének részévé váltak.

Kovács Éva

Én se nagyon értem. Én az elveket, ideológiákat nem értem, nem ismerem, mert azt az orvosi szakma határozza meg. Ezt követik a irányzatok, miszerint mindenki követi az elvet vagy/és az egyéni útját járja. Végül megjelennek mindkettő következményeként a nehézségek, amelyeket így már körülményes megoldani.

Megkérdeztem az egyik szerzőt is, aki elküldte az előadás szövegét. Érdeklődéssel olvastam. Kiderült, hogy a tanulmány az orvosi nyelv használatát vizsgálja az orvosi szaknyelv szintjei (tudományos, gyakorlati és felvilágosító orvosi nyelv) szerint, beleértve a szakkifejezések alkalmazását is. Ez lenne a gyógyító kommunikáció? Soha nem jöttem volna rá.

Ennek alapján a magyar cím: *A nyelvhasználat kérdésköre a tudományos, a gyakorlati és a felvilágosító orvosi nyelv szintjén – nehézségek, irányzatok, feladatok*

Ezt biztosan megérti mindenki, és pontosan fedi az előadás tartalmát – az sem baj (!), hogy magyarul van. Nem szükséges hangsúlyozni, hogy érthetően kell fogalmazni, a tudományokban hatványozottan. A szükségtelen idegen szavak használata ezt gátolja.

Benkő Loránd és Lőrincze Lajos erről így írt: „Az idegen szavak mértéktelen, fölösleges elterjedése a mai magyar nyelvhasználatnak nem az egyetlen megvizsgálandó és orvoslásra váró kérdése. Csak

része annak a nyelvi magartásnak, amely nem szolgálja, hanem éppenséggel gátolja a világos gondolatközlést és a megértést, tehát társadalmilag káros és veszélyes.

...a szaktudományok, szakterületek nyelvének minél magyarabbá tevésére szüntelenül és kitartóan kell igyekezni. – Abból ugyanis, hogy a szaknyelvek tele vannak idegen szavakkal, a tudományok eredményei birtokba vételének, széles körökben való elterjedésnek számíthatatlan nehézsége származik. A *beavatottak*éra meg a *kívülállók*ra (olykor már *kirekesztettek*re) való egészségtelen szétrétegződésnek máris számos jelét tapasztalhatjuk. Ezt a folyamatot, a szaktudományi arisztokratizmus eluralkodását, amely művelődéspolitikáinkkal szögesen ellenkezik, meg kell állítanunk. [...]

Egy-egy szakma, tudományág szinte külön világ. Csak hivatott művelői tudják teljes határozottsággal eldönteni, hogy mely idegen szavakra van benne szükség, melyekre nincs. A kérdés megítélésében azonban föltétlenül számításba kell venni azt is, hogy az idegen szavaknak a köznyelvbe tartó áradata igen nagy mértékben a szaknyelvekből indul ki, a szakmai zsargon tömegközlési szintre kerülése révén valószínűleg meg, éppen a tudományoknak és a technikának a közművelődésbe való fokozatos behatolása miatt. A szaknyelvek területe tehát végeredményben mégsem kezelhető úgy, mint az idegen szavak használatának teljesen szabad, korlátok nélküli szintere, s a szakemberek felelőssége a köznyelvi közvetítés irányában igen nagy.

Amikor tehát a szakember a maga közegéből kilépve nem szakemberhez, hanem a szakmán kívül állókhoz szól – akár más szakmabeliekhez, akár a nagyközönséghez (pl. a tudományos ismeretterjesztés szintjén) –, akkor már nem lehetnek mérvadóak a szakma, a tudományág idegenszó-használatának szokásai. Akkor már mindenkinek kötelessége úgy fogalmaznia, hogy mondanivalóját ne tarkítsák oly mértékben a más tudományágak művelőitől, illetőleg a közönségtől nem vagy csak felében-harmadában ismert, s így félreértésre, meg nem értésre okot adó idegen szavak. Persze erre a közérthető beszédre a szakember csak akkor lesz képes, ha tudományágának fontos fogalmait magyar szóval is ki tudja fejezni.

A »más szakember« szempontját külön is ki kell emelni. Szokás ugyanis elfeledkezni arról, hogy a szakmák, a tudományágak között sohasem volt (és a jövőben sem lehet) éles határ, sőt ma, a tudományok egymásra hatása, kölcsönös támogatása, felhasználása korában válaszfalaik egyre inkább gyengülnek, tágulnak. Azok az idegen szavak, amelyek valamely sajátos szakterület művelői számára nélkülözhetetlennek tűnnek, más szakágzat munkásainak már nehézségeket okoznak, tehát akadályozzák a tudományok közötti – alapvetően fontos – kapcsolatok fejlődését, az eredmények kölcsönös átvételét.

Gyakori érv az idegen szavak mellett, hogy sokat nem lehet lefordítani.

Ismét Hadrovics Lászlót idézem:

„Nyelvész kollégától hallottam a rádióban, hogy *kommunikáció* helyett nem lehet magyar szót használni, mert ez éppen olyan szakkifejezés, mint a *demokrácia* vagy *szocializmus*. Én ebben nem hiszek, és nyugodtan merem ajánlani a *közlés*-t, s ha ma még talán nem is azonos a jelentésük, a használatban majd hozzászokunk, hogy a *közlés*nek ilyen jelentése is lehet. Gondoljunk csak arra, milyen változáson mentek át a *mos*, *arat*, *csépel*, *vezet*, *repül*, *számít* fogalmaink, és az igék mégis megmaradtak, s egyaránt jelentik a testi és gépi erővel végzett cselekvést. [...] Amit tehát a nyelv öntudatlanul egyes területeken magától elvegez, azt másutt okkal-móddal tudatosan is megtehetjük.

Én az ilyen húzódozásnak általában az idegen szavak fordítatlanul hagyásának okát leginkább a túlzott óvatosságban látom. Legtöbbünknek csak egy anyanyelve van, és az idegen szöveg mindig tiszteletet parancsol.

Mindig ott a veszély, hátha valamit nem teljesen értünk és helytelenül fordítunk. Biztos, ami biztos, maradjon meg az idegen szó, ebből baj nem lehet. Az ilyen felfogás tűzdeli tele nem utolsó sorban nyelvéseti szövegeinket is fordítatlanul hagyott szavakkal, többszavas kifejezésekkel, mondattöredékekkel.”

Benkő Loránd és Lőrincze Lajos hasonlóan vélekedett:

„Kétségtelen ugyanis az, hogy sokkal egyszerűbb és gyorsabban megvalósítható a tudásnak is, a szakfordítónak is átvenni az idegen szót, mint a fejét törni a lefordításán, jó magyar megfelelőjének kitalálásán. S talán ez az, amit a leginkább hiányolunk: nem tapasztalunk elég törekvést az új fogalmaknak magyar névvel való útnak bocsátására. Hozzá kell még ehhez tenni azt is, hogy ha valaki idegen szöveg magyarra való áttételében az idegen szót anyanyelvére lefordíthatatlannak tartja, az minden bizonnyal nem is érti teljesen az idegen szó tartalmát, s a vele kapcsolatos szöveg pontos közvetítésében maga is bizonytalan.

De nemcsak az új dolgokat jelölő szavakról van szó, hanem a régebbiekről is: a más nyelvbéli idegen szavak hatására új életre támadnak szinte már el is felejtett, vagy legalábbis erősen háttérbe szorult régi idegen elemek...

Sőt még tovább is mehetünk: az idegen szavak súlyos károkat okozhatnak rokon értelmű szavaink rendszerének. Az angoltól, franciától, némettől stb. sugallt *funkció* miatt egész sor magyar szó szorul háttérbe: *működés; feladat, feladatkör; tisztség, megbízatás; szerez, rendeltetés*; stb.”

A fölösleges idegen szavak használatának sok más hátránya is van:

- „...félrevezeti a jóhiszemű embereket, akik közül többen úgy vélik – a szakmai zsargon meg a magasabb szintűnek tűnő szóhasználat hatására –, hogy kevésbé lennének szakszerűek vagy műveltek, ha nem divatos idegen szavakkal fejeznék ki magukat, hanem közérthetően, magyarul. Ezzel szemben az igazság az, hogy a szaktudományok magas szintű művelése nem követeli meg az idegen szavak zsúfolását.” (Benkő, Lőrincze)

Befejezésül hozzáteszem: talán mégiscsak meg kellene adni a magyar nyelvnek azt a tiszteletet, hogy használjuk, főképp, ha magyar nyelvterületen vizsgálódunk. És még valami: tudva, hogy a szükségtelen idegen szavak országunk és a magyar szellem 400 éves elnyomásának nyelvi lenyomatai, nem értem, miért kell ennyire ragaszkodni hozzájuk.

Elgondolkoztató az alábbi vélekedés:

A Magyar Tudományos Akadémia – mint a tudományokat összefogó és irányító intézmény – hason oda, hogy kiadványaiban, különösképpen a szélesebb olvasottságú szakfolyóiratokban csak azok az idegen szavak kapjanak helyet, amelyek az egyes tudományterületek számára mint szakkifejezések (terminus technicusok) nélkülözhetetlenek, s maradjanak ki a szakszövegeket manapság szinte elöntő, könnyen nélkülözhető vagy helyettesíthető egyéb idegen nyelvi elemek.